

'קמיה' של הגמרא שנפסל, ולפי זה פירשנו שדיפתרא הוא עור שלא עובד כל צרכו, ומה שהגמרא מגדירה את העור המוכשר כעפיץ הוא רק משום שבזמנם היה יותר מצוי להכשיר את העור לכתיבה טובה על ידי העיפוץ.

ו. בזמן הגאונים לא היו מעבדים בעפצים עיבוד מלא, כי הם הבינו שעיקר ענין העיבוד הוא רק שהעור מוכשר לכתיבה טובה, אלא שעכ"פ יש הלכה לעשותה בעפצים. הרמב"ם סבר שלעולם צריך עיבוד שמשנה את מהות העור ומחזקו כבעיבוד עפצים מלא.

ז. יש הידור בעור מעופץ בצורה מלאה כיון שהרמב"ם פסל עיבוד סיד. לכן טוב לכתוב ספר תורה, מגילת אסתר ומזוזה על גויל מעופץ.

ח. מותר לעשות תיקונים בגויל, למרות שבמקום התיקון נחסר מהליצה, אך אם אפשר טוב לעשות את התיקון בלי לקלף, כדי שלא יהיה כמנומר.

ט. גם לתפילין יש הידור בעור מעופץ ועדיף להשתמש ב'דרמים' בגלל שב'ליצה' מצויים נקבים, ואף שאם הדיו יסתום אותם התפילין כשרות, צריך לקחת בחשבון שיתכן שיתביש עם הזמן, ויווצרו ניתוקים באותיות.

י. הרוצה להדר בעפצים, ושיהיה העור לבן יוכל לעשות זאת מעורות מ'קלף איל' מנתניה. יש להעדיף קלף זה, למרות שכשעושים בו תיקונים קשה לגרום לכך שהם לא יראו כלל, כי מכל מקום משיגים באמצעותו את הרווח ההלכתי שנעשה בו עיבוד כעפצים, ולשיטת הרמב"ם מה שלא מעובד בעפצים אינו כשר.

השלמה ותיקונים לחלקים הקודמים

לפרק ז:

בענין פרשיות התפילין של חיילי בר כוכבא ממערות מורבעת כתבתי שלפי תמונות נראה שזה שיש בהם שיערה בצד שבו הכתב, וזה מעיד על היותן כתובות על הליצה. אך הר"מ חיימי העיר לי בצדק שלא מדובר על שיערה אחת אלא על ריבוי גדול של שערות, ולכן נראה שהתמונות מטעות. ככל הנראה מצלמי התמונות הניחו את התפילין על פרווה שממנה נשרו שערות. לענ"ד ודאי הצדק עימו בגלל ריבוי השערות, אך על כל פנים, מסתבר שהם כתובים על ליצה בגלל דקותן המרובה, והם כתבו על ליצה בצד שיער כדמוכח מהזקיקים שנמצאו בצד החיצון של מקום הכתיבה, ובזמנם לא היה בזה דין מעכב.

ואציין ענין נוסף שערורו בזה שבכל בתי התפילין שנמצאו במערות מדבר יהודה אין צורת שי"ן בקמטי צדדי הבתים², ושאלו רבים שאינו תואם לגמרא (שבת כח ע"ב, סב ע"א. מנחות לה ע"א) "אמר אביי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני". אך השאלה הזו היא לפי ההנחה שההלכה למשה מסיני היא דוקא לעשות את השי"ן בקמטי העור, ולא נראה כן. כבר מצינו בספר אור

(ג). ראה במאמר של יונתן אדלר (במעבה ההר חלק שביעי עמ' 146) 'בית תפילין ממערת המגילה' שנמצא בקומאראן סוג נוסף של בית שבו יש חתכים ותפירות סביב כל בית מארבע הבתים בפני עצמו, אך הסוג הראשון שנמצא גם שם וגם אצל חיילי בר כוכבא יותר תואם להלכה שהכל ממש עור אחד, ועכ"פ תמיד יש רווח בין הבתים.

האוצר ♦ גיליון מ"ב

זרוע (חלק א - הלכות תפילין סימן תקסג) שיש בזה שני פירושים: "פי' רבינו אליקים שי"ן של תפלין שדוחק הבתים מלמטה ביחד ומתרווחין מלמעלה ונראין כעין שין כזה /במקור מופיע שרטוט/. ע"א שבשני הבתים החיצונים מכוין את העור ועושהו כמין שי"ן אחת בבית זה ואחת בבית זה עכ"ל.

רבינו אליקים מביא שתי פירושים ולא כותב כך יש לעשות על אחת משתי הדעות, וגם לא מסיים שיש להחמיר כשתי השיטות. בפשטות, אם רבינו אליקים היה סובר שצריך לעשות את שניהם לצאת ידי חשש דאורייתא, היה צריך לכתוב זאת. גם האו"ז עצמו כלל לא מתייחס לכך שיש כאן שיטה אחרת, ומשמע ששניהם הבינו שאין בזה מחלוקת עקרונית. ולמעשה אין ראייה שמשהו בראשונים חולק עליו, שהרי אף אחד לא כתב ואם עשה שין בצורה אחרת יפסל. לכן נראה שעיקר הדין הקדום היה אך ורק שיראה בבתי צורת שי"ן.

והנה אחרי קביעת אביי שי"ן של תפלין הללמ"ס הוא אומר "וצריך שיגיע חריץ למקום התפר", ונראה לפרש שזה גם חלק מדיני השי"ן, וכוונת אביי שאם עושה את צורת השי"ן על ידי שעושה רווח ניכר בין הבתים, והחריץ שבין הבתים מגיע עד מקום התפר, הרי שמהצד הוא נראה כשי"ן, כמו בתפלין ממדבר יהודה. אבל בתפילין שלנו שאין החריץ מגיע לתפר עצמו והבתים צמודים, אין צורת השין נכרת לעומד מהצד, ונראה שלכן אנו עושים את השי"ן בקמטי צדדי הבתים.

ומצינו מחלוקת בין רבי לחכמים במנחות לד ע"א האם יש לעשות רווח בין הבתים, ונראה שהמחלוקת היא האם חובה לעשות את הרווח שנהגו בו בתפילין הקדומות. רבי מצריך לעשותו, וחכמים אמרו שאין חובה לעשותו, ואמנם צורת השי"ן היתה ניכרת בגלל רווח זה, וממילא מובן שאם בנוסף לזה שאינו עושה רווח לא רואים בו צורת שי"ן שאין מגיע החריץ לתפר יצטרך לעשות שי"ן אחרת. אך אין הכרח שכשאינו עושה רווח אין צורת שי"ן. הענין תלוי גם בכך שיהיה סימן לבסיס של השי"ן על התפירה, לכן חכמים לא אמרו באופן מוחלט שצריך לעשות שי"ן אחרת בקמטי העור שבצד כפי שאנחנו עושים.

וראה הלכות סדר תפלין המיוחס לרב האי (גנוזי קדם ג עמ' 73): "וכופל בו שין משני צדדיו ומעדיף בו לעינובה שהיא בין הרצועה ולמקום התפר [נראה דצ"ל כגרסת העיטור: וכופל בו [שין] משני צדדיו, ומעדיף בו להניח הרצועה בו ולמקום התפר]... ואף בשל זרוע כופל בו שין משני צדדיו וטולה עליו מן הקצה אל הקצה והוא הגשר שאמרו ז"ל הללמ"ס".

לכאורה כוונתו שיש לעשות קמט של אות שין גם בצדדי הבית של ראש וגם בשני צדדי הבית של יד. אבל לא יתכן לפרש כך שלא מצינו מסורת כזו בשם רב האי, ולא יתכן חידוש מהפכני כזה שלא יוזכר על ידי תלמידיו הרבים. גם לא מובן מהו הענין שכתב לתלות עליו עור שהוא הגשר.

ונראה שכיון שזה שיש דין בבתי לעשות צורת שי"ן גורם לדינים המיוחדים שיש בבתיים, לכן כל עור הבתים נקרא אצל רב האי שי"ן של תפילין. וכן עולה מביאור השפת אמת לשבת כח ע"ב ששואל על הגמרא שאמרה שלא צריך לומר לא הוכשרו למלאכת שמים אלא טהורות, שאי אפשר שנצרך לאומרו על הבתים כי זה ידוע בלא"ה שהרי שין של תפלין הלכה למשה

האוצר ♦ גיליון מ"ב

מסיני, ולמה לא אמרו שנצרך לאומרו על תפלין של יד שאין בהם שין. ומשיב השפת אמת שכיון שבשל ראש יש דין מיוחד בבתים, מסתמא כך הדין ביד.

ומעתה מובן הפירוש בדברי רב האי, שהמשך המשפט מפרש את ראשיתו, והיינו "שכופל בו שין משני צדדיו", פירושו שמיותר עור של בתים משני הצדדים (ולא רק מצד אחד כדי שהתפלין יהיו מונחות ישר) על מנת שיהיה לו עור תלוי כלולאה מקצה לקצה, ומה שכתב "וטולה עליו מן הקצה אל הקצה", פירושו שבכפל זה תולה את הרצועה, כלומר שמעביר בו את הרצועה.

והנה ב'סדר תפלין' זה, רב האי לא אמר במפורש איך עושים את צורת השי"ן, ואם נאמר שהוא מצריך דוקא שי"ן בקמטי הבית לכאורה תמוה שלא אמר זאת כלל, אך לפי האמור שצורת הבתים עצמה אצלם יצרה את השין הדבר מובן. וזה מתאים גם לפירוש המיוחס לרב האי לסדר טהרות (כלים טז, ז) שכתב על הדפוס שבו עושים את התפלין "שהוא עשוי כשין של תפלין", ומשמע שאמר שדפוס הבית עשוי כשין של תפלין שהוא בעל ארבע ראשים, כי הוא נעשה בצורה שיצרת את מראה השי"ן.

והנה אם השי"ן צריכה להיות ממש אות בקמטי הבתים מסתבר שיש לה חשיבות של כתיבת סת"ם ממש, ולכן חייבים לעבד את עור הבתים, שהרי כתיבת סת"ם מצריכה עור מעובד, אך אם הדרישה היא לצורת שי"ן בעלת משמעות אך לא דוקא של כתב ממש, מסתבר שאין לה דיני כתב של סת"ם, ומובן שלא צריך בהם עיבוד, אף שהיא נותנת קדושה מיוחדת לכל ענין הבית. ומצינו מחלוקת האם עור הבתים צריך עיבוד, והאם צריך להשחירו. הרמב"ם סובר שאינו צריך, וראה ב"י ושו"ע לב, לז, והכרעת האחרונים שם שהעיקר כרמב"ם בשעת הדחק. ואף שגם הרמב"ם מצריך שדוקא ישראל שיעשה את הבתים, מכל מקום מהרמב"ם שלא הצריך עיבוד מוכח שאין דינו ממש ככתב, וכן נהגו רבים עד הדרות האחרונים לעשות חלק מהאות בחקתוכות, וזה מסייע למה שכתבתי שלא חייבים דוקא שין העשויה מקמט של הבית.

ומעתה י"ל שגם הענין הזה דומה למה שכתבנו בענין הקלף. כשם שבקלף הגמרא לא אמרה דוקא שהוא החלק העליון או התחתון ולכן משמע שהוא כל עור שהוכשר לכתיבה בצד הבשר על ידי קילוף, כך גם כאן הגמרא לא תיארה היכן עושים את השי"ן, ומשמע שכל היכא שרואים צורת שי"ן בבית זה מיקרי שיש בו שי"ן.

מכל מקום כמובן שלא באנו לקבוע הלכה להתיר עשיית שי"ן שונה ממה שמקובל, אלא רק להציע דרך לישב את הגמרא עם הממצא מימי בר כוכבא.

